

Вінокурова Лідія Валеріївна
Завідувач відділу підготовки матеріалів про звільнення суддів за
особливих обставин

Проблеми функціонування та розвитку судової влади в Україні.
Дотримання стандартів суддівської незалежності та відповідальність суддів.

Однією з найактуальніших проблем на шляху створення реального громадянського суспільства в Україні, становлення правової держави залишається ствердження верховенства права. Без дотримання цього принципу, без додержання вимог, що з нього випливають, неможливо уявити собі розвиток демократії у країні. В свою чергу додержання принципу верховенства права може бути досягнуто лише за умови належного функціонування судової влади, оскільки саме ця гілка державної влади несе відповідальність за втілення у життя законодавчо закріплених норм щодо захисту прав та свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб, суспільства і держави. Наразі судова система в Україні потребує запровадження значних змін та здійснення копійної роботи з вдосконалення як її форми, так і змісту. З метою покращити стан судочинства в Україні, наблизити його до демократичних стандартів, у нашій державі проводиться судово-правова реформа.

Дослідженню проблем процесу реформування судової системи в Україні присвятили свої праці В.Бойко, Р.Куйбіда, В.Стефанюк, В.Тертишник, Д.Фіолевський, О.Яхно та інші науковці. Однак з огляду на наявність у цій сфері різноманітних точок зору, певних суперечностей та прогалин, як у теоретичних розробках, так і в чинному законодавстві, зазначене питання підлягає більш детальному вивченню й аналізу.

28 червня 1996 року Верховна Рада України прийняла нову Конституцію, в якій окреслено нову систему судоустрою, зафіксовано гарантії реалізації права на судовий захист, визначено основні засади судочинства. Конституція України за недовгий період історії судової реформи в Україні стала найбільш радикальним документом у цій сфері. Юрисдикцію судів поширено на всі правовідносини, що виникають у державі, а принципами побудови системи судів загальної юрисдикції визнано територіальність і спеціалізацію. Визначено, що судочинство в Україні здійснюється Конституційним Судом та судами загальної юрисдикції. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України, а вищими судовими органами спеціалізованих судів – відповідні вищі суди. У системі судів загальної юрисдикції також діють апеляційні та місцеві суди. Основними засадами судочинства в Конституції закріплені законність, рівність всіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечення доведеності вини, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, підтримання державного обвинувачення в суді прокурором, забезпечення обвинуваченому права на захист, гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом, обов'язковість рішень суду. 16 жовтня 1996 року прийнято Закон України «Про Конституційний Суд України», який почав здійснювати свої повноваження з 1 січня 1997 року. Наступного року після ухвалення парламентом відповідного закону утворено Вищу раду юстиції, відповідальну за формування професійного суддівського корпусу. 11 вересня 1997 року Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 року. Таким чином, держава взяла на себе зобов'язання гарантувати право на справедливий судовий розгляд та інші права людини, передбачені Конвенцією.

Як відомо, Конституцією та Законами України передбачена і гарантується незалежність суддів при здійсненні правосуддя та заборона впливу на них у будь-який спосіб. Реалізація зазначених правових гарантій здійснення правосуддя є необхідною передумовою належного виконання судом своїх конституційних функцій для забезпечення дії принципу верховенства права, захисту прав і свобод людини та громадянина, утвердження і забезпечення яких є головним обов'язком держави (статті 3, 8, 55 Конституції України).

Разом з тим, існує думка, що притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності може спричинити небезпеку зниження гарантій недоторканості та незалежності суддів. Отже, при вирішенні питання щодо відповідальності суддів має бути дотримано баланс між контролем держави і суспільства та дійсною незалежністю суддів.

Як вже зазначалося вище, судді безперечно є незалежними, але поряд з цим вони мають зобов'язання перед суспільством, які повинні виконуватися за будь-яких умов. Отже, притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності – це форма зовнішнього контролю суспільства, держави, громадян за належним виконанням судьями своїх обов'язків та дотриманням норм чинного законодавства при здійсненні правосуддя.

Слід наголосити на тому, що в теперішній час у чинному законодавстві відсутня чітка регламентація підстав для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Так, статтею 31 Закону України «Про статус суддів» передбачено, що суддя притягується до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку, а саме за порушення:

- 1) законодавства при розгляді судових справ;
- 2) вимог, передбачених статтею 5 цього Закону (в якій зазначено, що суддя не може належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої.
- 3) обов'язків, вказаних у статті 6 Закону (при здійсненні правосуддя дотримуватися Конституції та законів України, забезпечувати повний, всебічний та об'єктивний розгляд судових справ з дотриманням встановлених законом строків; додержуватися правил службової дисципліни та розпорядку роботи суду; не розголошувати відомості, що становлять державну, військову, службову, комерційну та банківську таємницю, таємницю нарадчої кімнати, відомості про особисте життя громадян та інші відомості, про які вони дізналися під час розгляду справи в судовому засіданні; не допускати вчинків та будь-яких дій, що порочать звання судді і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності.

Крім того, суддя повинен дотримуватись присяги, яку він складає при призначенні на посаду, а саме – чесно і сумлінно виконувати обов'язки судді, здійснювати правосуддя, підкоряючись тільки закону, бути об'єктивним і справедливим.

Пунктом 5 частини п'ятої статті 126 Конституції України передбачено, що суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, за порушення ним присяги. Відповідні подання про звільнення суддів за порушення присяги згідно зі статтею 131 Конституції України вносить Вища рада юстиції. [1]

Разом з тим, в чинному законодавстві відсутні чіткі «санкції», які мають застосовуватись до суддів у разі вчинення ними певних дисциплінарних проступків. Більш того, положення присяги судді, за порушення яких суддя підлягає звільненню з посади, що є по суті найсуворішим видом відповідальності, повторюють вимоги законодавства, за недотримання яких до судді застосовується догана чи пониження кваліфікаційного класу.

Тобто, в першу чергу, для здійснення контролю за діяльністю суддів та дисциплінарного провадження необхідно розробити чіткий перелік дисциплінарних проступків суддів та заходів відповідальності, які мають застосовуватися за їх вчинення.

У рекомендації № R (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», схваленої Комітетом міністрів Ради Європи 13 жовтня 1994 року зазначено, що, дотримуючись принципів незалежності правосуддя повинні бути вжиті усі необхідні заходи у випадку, якщо судді не виконують своїх обов'язків ефективно та неупереджено або, коли мають місце дисциплінарні порушення. Зокрема, рекомендується вжити таких заходів: усунення судді від провадження у справі; штрафні санкції, як наприклад зменшення розміру винагороди за певний проміжок часу; тимчасове призупинення суддівських функцій. Звільнення з посади судді можливе тільки у разі, коли він не в змозі відправляти судочинство, або ж здійснив кримінальний злочин чи серйозно порушив дисциплінарні правила. Для накладення санкцій і вжиття дисциплінарних заходів щодо суддів держава також може створити спеціальний уповноважений орган незалежний від уряду та адміністративних органів.

Раціональною здається пропозиція, викладена у сьомому розділі Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленої Указом Президента України 10 травня 2006 року щодо доцільності запровадження притягнення суддів до відповідальності, зокрема за явно некваліфіковане вирішення справ, допущення тяганини з його вини, систематичне або грубе порушення суддівської етики, розголошення таємниці, яка стала відомою під час розгляду справи у закритому судовому засіданні тощо. [6]

Проте, до того часу, поки не буде створено чіткий перелік дисциплінарних проступків суддів та підстав для звільнення їх з посад за порушення присяги, виникатимуть істотні непорозуміння при застосуванні чинного законодавства «Про судоустрій України».

Так, частиною другою статті 31 Закону України «Про статус суддів» передбачено, що скасування або зміна судового рішення не тягне за собою дисциплінарної відповідальності судді, який брав участь у винесенні цього рішення, якщо при цьому не було допущено навмисного порушення закону чи несумлінності, що потягло за собою істотні наслідки.

Критерії визначення навмисності порушень закону знов-таки не передбачені жодним нормативним актом.

Разом з тим Пленум Верховного Суду України 13 червня 2007 року виніс Постанову «Про незалежність судової влади», якою встановлено, що суддя за межами суддівства не повинен звітувати та давати пояснення з приводу судових справ, піддаватись критиці за позицію в них та притягатися за неї до відповідальності, крім випадків прямо передбачених законом. Органи, які вирішують питання про дисциплінарну відповідальність та відповідальність за порушення присяги судді, не наділені законом повноваженнями оцінювати законність судового рішення.

В такому випадку виникає цілком логічне запитання, яким чином вирішувати питання про наявність в діях судді ознак порушення присяги чи дисциплінарного проступку, які, по-перше, не завжди розмежовані між собою, а по-друге, перевірка законності діяльності судді може бути оцінена, як втручання в правосуддя. Зазначене може призвести до повної безконтрольності дій незалежного судді з боку держави та суспільства.

При цьому суддям слід працювати і над підвищенням рівня самоконтролю, в контексті їх особистого ставлення, внутрішнього нагляду за дотриманням вищенаведених приписів.

Найактуальнішим питанням у сфері забезпечення справедливого правосуддя, безумовно, залишається підвищення статусу суддів у суспільстві, що передбачає підтвердження суддями на практиці своєї незалежності, безсторонності та професіоналізму. Дуже часто ми наголошуємо на необхідності запровадження дієвих механізмів, які запобігатимуть можливостям зовнішнього впливу на суддів, як з боку органів законодавчої й виконавчої влади, так і вищих судів.

Проте необхідно пам'ятати, що першою та основною передумовою для уникнення стороннього впливу є воля самих суддів, тобто небажання судді опинитися під таким впливом. Страх позбутися своєї посади, що може з'явитися внаслідок погроз ззовні, чи варіант отримання будь-якої винагороди, наприклад, на потреби суду, неналежним чином фінансованого державою, не може бути виправданням для професійного судді при необ'єктивному розгляді справи, навіть за умови дотримання суддею вимог закону. Що стосується отримання суддями так званої «матеріальної допомоги» від учасників процесу, то в даному випадку можна застосувати твердження «попит породжує пропозицію». І не слід зосереджуватись лише на питанні отримання суддями недостатньої заробітної плати, оскільки вказана проблема є більш глибокою та має коріння на рівні правосвідомості самих суддів, кандидатів на заміщення посади судді і суспільства взагалі.

У свою чергу в окремих випадках деякі судді у своїй діяльності не завжди керуються виключно Конституцією та законами України, піддаються протиправному впливу посадових осіб органів державної влади, суб'єктів політичної діяльності, допускають безкарне втручання у вирішення судових справ, що завдає істотної шкоди демократичному конституційному ладу, правам і свободам громадян, інтересам суспільства та держави. Не здійснюючи належного правового реагування на протиправні тиск та втручання, судді тим самим сприяють поширенню суспільно небезпечних посягань на правосуддя, не забезпечують в межах своїх повноважень дотримання принципів самостійності судів і незалежності суддів, конституційних засад судочинства

Для поступового виходу з цього, на перший погляд, замкненого кола пріоритетними завданнями для держави є забезпечення якісної підготовки претендентів на заміщення посади судді, що передбачає не тільки належний рівень теоретичних знань, а також і стажування в судових органах, створення прозорої процедури добору кадрів, суворий конкурсний відбір з урахуванням результатів співбесіди, кваліфікаційного іспиту, психологічного тестування і медичного обстеження.

Таким чином, проведення судової реформи передбачає не лише регламентацію змін у чинному законодавстві, але й створення гарантій для їх дотримання і реалізації на практиці. Враховуючи наведене, цей складний процес потребує комплексного підходу, ретельного осмислення усіх нововведень, що пропонуються, застосування певною мірою іноземного досвіду. Проте ні в якому разі не можна переносити іноземний досвід організації судочинства та намагатися втілити його в повному обсязі в нашій державі без урахування історичних, соціальних, культурних, політичних та економічних особливостей.

Для української системи судового устрою необхідно розробити свої власні стандарти, що будуть відповідати засадам правової держави, та, зокрема, загальнозстановленим принципам здійснення правосуддя в європейських країнах, тоді як копіювання та швидке запровадження в Україні судових стандартів інших держав, які не вкорінені в соціальному бутті та свідомості українського народу, є досить необачним кроком.

Недосконалість юридичної системи і, відповідно, законів, що видавалися, призводить до того, що правова діяльність та, зокрема, здійснення правосуддя нерідко сприймається як беззмислове, таке, що не дає конструктивних результатів. Іншим варіантом пануючої суспільної думки є переконаність у комерційній «ангажованості» суддів. У масовій свідомості ідея права завжди накладається на ідею справедливості, оскільки праву завжди пред'являється вимога врахування основних інтересів «простої» людини. Але властива перехідному суспільству суперечливість законодавства, а також неналагодженість механізму приведення в дію законів, що приймаються, приводять до посилення масового правового нігілізму.

З одного боку, більшість людей ще не володіє необхідним мінімумом правових знань, з іншого боку, – спостерігаючи неправові способи застосування законів та судочинства, люди почувають собі обдуреними і безсилими щось змінити. Відчуження від недосконалого права компенсується прагненням обійти закон, що здавна сприймається як «дишло». У результаті правовий нігілізм приймає широкі масштаби, охоплюючи в свою чергу діяльність судів,

центрального управлінського апарата, який здійснює в таких умовах безпосередній вплив на суддів, і також повсякденні стосунки людей. Отже, для втілення у життя такої конституційної засади правосуддя, як незалежність суддів, доведеться докласти значних зусиль.

Одним із основних елементів захисту прав людини є принцип верховенства права, центральний аспект якого пов'язаний із визначальною роллю незалежних та неупереджених судів, що діють у рамках правової системи. Саме ці принципи містяться в статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, яка передбачає право на справедливий судовий розгляд. Ця стаття разом із прийнятими додатковими протоколами за своїм змістом збігається зі статей 8 і 10 Загальної декларації прав людини і статті 14 Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права. Зазначені статті займають особливе місце в системі правових норм про права людини й основні свободи, тому що в них гарантується найбільш надійна та ефективна система захисту прав і свобод – механізм судового захисту.

Як вже не раз підтверджувалося практикою, оголосити про наявність прав людини й основних свобод неважко. Проте важливіше забезпечити їхнє реальне здійснення. У цьому сенсі забезпечення доступу до правосуддя, що відповідає вимогам справедливості, може дати більше ніж будь-які декларації при умові, що рішення судів адекватно виконуватимуться. Європейський суд неодноразово заявляв про особливо важливе місце, що займає в демократичному суспільстві право на справедливий судовий розгляд. Варто зазначити, що численні скарги, що надходять до Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд), часто пов'язані саме з порушенням статті 6 Конвенції. Це пояснюється, зокрема, й тим, що скарги на порушення інших статей Конвенції часто виникають унаслідок порушення вимог до справедливого правосуддя.

Як зазначено у доповіді Президента України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році», непрозорість діяльності органів влади, нерозуміння посадовими особами суті свого суспільного призначення та зверхнє ставлення до громадян, неефективність судочинства – все це призвело до зневіри громадян у можливості захистити себе від незаконних дій з боку держави. [3, 17] Так, рівень довіри суду як інституту, в якому можна захищати свої конституційні права, є надзвичайно низьким: за соціологічними даними 2005 року, не довіряють судам 50,3 % і лише 14, 2 % довіряють[5, 87]. Українське законодавче регулювання доступу до суду носить загально-дозвільний характер, гарантує право на звернення у судові інстанції та оскарження рішень органів влади й посадових осіб. При цьому такі широкі конституційні положення неналежно підтверджені відповідними діями на практиці. Серед звичайних прикладів може бути питання фізичного доступу до будівель судових органів: можливість увійти в приміщення суду, подання документів та додатків до них, не говорячи про можливість доступу до них для людей з фізичними вадами.

У зв'язку з тим, що запорукою справедливого і ефективного судочинства є правильно організована судова система, в цій сфері запропоновані радикальні зміни. Згідно з частиною першою статті 125 Конституції України система судів загальної юрисдикції будується за принципами територіальності і спеціалізації. В Концепції, поряд з вищезазначеними засадами, також вказано принцип інстанційності, існування якого і раніше не заперечувалось, але сам термін «інстанційність» не був закріплений у Конституції України. Тим більше, на нинішньому етапі функціонування судової системи неможливо одноставно стверджувати про наявність трьох або чотирьох судових інстанцій, що здійснюють правосуддя в нашій державі.

Стаття 18 Закону України «Про судоустрій України» передбачає, що систему судів складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди;
- 3) Касаційний суд України (положення визнано неконституційним Рішенням Конституційного Суду України від 11.12.2003 р. № 20-рп/2003);

- 4) вищі спеціалізовані суди (як вищі судові органи місцевих спеціалізованих судів);
- 5) Верховний Суд України.

Таким чином, Верховний Суд України, який є найвищим судовим органом у системі судів, та вищі спеціалізовані суди (вищі судові органи господарського та адміністративного судів) є касаційними судовими інстанціями. Згідно з частиною другою статті 47 Закону України «Про судоустрій України» Верховний Суд України розглядає у касаційному порядку рішення загальних судів у справах, віднесених до його підсудності процесуальним законом, та переглядає в порядку повторної касації усі інші справи, розглянуті судами загальної юрисдикції в касаційному порядку. В даному випадку мова йде про перегляд Верховним Судом України в порядку повторної касації судових справ, що були розглянуті у касаційному провадженні Вищим господарським та Вищим адміністративним судами України. В той же час кримінальні та цивільні справи можуть бути вирішені судами лише трьох інстанцій: місцевими, апеляційними та Верховним Судом України.

З огляду на наведене, не можна не погодитися з викладеною у Концепції пропозицією щодо створення в системі судів Вищого цивільного суду та Вищого кримінального суду як касаційних інстанцій для забезпечення учасникам судових процесів рівних прав на оскарження судових рішень. Крім того, це може понизити рівень завантаження суддів Верховного Суду України, що також буде мати позитивний вплив на стан судочинства, зокрема, в частині своєчасного розгляду справ. Заслужує на увагу також твердження щодо судової спеціалізації, яка має охоплювати всю систему судів загальної юрисдикції, а не лише окрему її частину. Всі суди мають бути організовані з урахуванням особливостей предмета судових справ за відповідною юрисдикцією та зумовленого цими особливостями виду судочинства. Зазначене дозволить виділити у межах загальної юрисдикції, окрім господарської та адміністративної, також й кримінальну і цивільну юрисдикцію, що в свою чергу надасть можливість підвищити якісний рівень та оперативність розгляду справ.

Проте, в Концепції наводиться не зовсім коректне, виходячи зі змісту категорії судової спеціалізації, пропонування на основі загальних і господарських судів створити цивільні суди, які розв'язуватимуть усі приватноправові спори за правилами цивільного судочинства. Слід зауважити, що наведена теза суперечить основному критерію визначення спеціалізації судів, а саме предмету судового розгляду, суб'єктного складу, особливостей процесуального врегулювання правовідносин та завдань певних видів судочинства. Не викликає здивувань той факт, що пропозиція про об'єднання господарських судів з цивільними також не знайшла підтримки у членів вищого органу суддівського самоврядування, про що свідчить заява Ради суддів України «Про концептуальні підходи Ради суддів України до подальшого здійснення судово-правової реформи в Україні» [6]. Що стосується територіальної організації місцевих та апеляційних судів, то в Концепції вказується, що не потрібно прив'язувати її до адміністративно-територіального поділу, а доцільно поширити її на територію з приблизно однаковою чисельністю населення. Дана позиція обґрунтовується тим, що зміни в організації місцевого самоврядування, наприклад, злиття районів у містах з районним поділом, не мають тягнути за собою зміну кількості районних судів, за відсутності потреби в цьому. Однак, в даному випадку не враховано той факт, що втілення у життя таких змін буде викликати значні труднощі, як в організаційних та фінансових аспектах їх реалізації, так і в забезпеченні доступності правосуддя для населення, зокрема, може сприяти розвитку плутанини в правилах підсудності. Необхідно пам'ятати, що в даній Концепції, а саме в другому її розділі, йдеться про те, що однією з важливих умов доступності правосуддя є поінформованість особи про організацію і порядок діяльності судів. Зазначається, що правосуддя не стане доступним, якщо система судів лишатиметься для особи складною та незрозумілою щодо визначення компетентного суду для захисту її права.

Сумнівною, знову-таки з точки зору запровадження та належного функціонування на практиці, здається пропозиція щодо створення дворівневої структури місцевих судів. Пропонується на першому, найбільш наближеному до людей рівні (район чи місто), до

компетенції місцевих судів віднести розгляд цивільних, нескладних кримінальних та адміністративних справ. Тоді як для другого рівня організації місцевих загальних судів слід створити (шляхом виокремлення з існуючих загальних апеляційних судів) окружні кримінальні суди для розгляду кримінальних справ, які на даний час підсудні апеляційним судам як судам першої інстанції. За таких обставин, на думку авторів Концепції, зникне потреба в існуванні Апеляційного суду України. Але варто зауважити, що така дворівнева система вирішення справ місцевими судами буде розповсюджуватися, як вказано у Концепції, лише на кримінальні справи. Викладені нововведення не знайшли підтримки у членів Ради суддів України, які вважають, що «створення якнайменше 27 окружних кримінальних судів з одночасним позбавленням апеляційних судів повноважень з розгляду справ по першій інстанції та ліквідацією Апеляційного суду України спричинить погіршення якості розгляду найбільш складних справ та значні фінансові витрати». Заслугове на увагу та є достатньо обґрунтованою позиція Ради суддів України щодо залишення за нинішніми апеляційними судами вирішення окремих категорій кримінальних справ по першій інстанції, а також віднесення до їх підсудності й певних складних категорій цивільних справ [6]. Можна повністю погодитись з твердженням, висловленим у Заяві Ради суддів України, щодо передчасності ліквідації військових судів. Оскільки дана сфера правовідносин є надто специфічною за своєю направленістю та суб'єктами правовідносин, зазначене питання потребує подальшого вивчення та осмислення.

В розрізі забезпечення однакового застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції як основоположної функції Верховного Суду України дуже правильною є пропозиція Ради суддів України щодо запровадження права Пленуму Верховного Суду України надавати судовим рішенням у конкретних справах прецедентне значення, тлумачити правові норми і визнавати не врегульовані законом процедури розгляду справ судами.

Юрисдикція судів поширюється на всі види правовідносин, які існують у державі. Однак розвиток суспільних відносин та ускладнення методів правового регулювання призводить до перевантаження судової системи, що зумовлює, зокрема, порушення розумних строків вирішення судових справ. На сьогоднішній день відсутні достатні правові механізми, які давали б можливість оскаржувати у судовому порядку бездіяльність суддів, або тяганину при розгляді судових справ. Єдиною можливістю вплинути на суддю у таких випадках є право звернення до суб'єктів, які наділені повноваженнями ініціювання дисциплінарного провадження щодо суддів. На теперішній час у чинному законодавстві відсутня чітка регламентація підстав для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Як вже зазначалось вище, безсумнівно заслугове на увагу пропозиція, викладена у сьомому розділі Концепції, щодо доцільності запровадження притягнення суддів до відповідальності, зокрема за явно некваліфіковане вирішення справ, допущення тяганини з його вини, систематичне або грубе порушення суддівської етики, розголошення таємниці, яка стала відомою під час розгляду справи у закритому судовому засіданні тощо. Але, разом з тим, потрібно запровадити систему штрафів за подання учасниками процесу чи іншими зацікавленими особами безпідставних скарг на дії суддів з метою вплинути на розвиток судового слідства у необхідному напрямку, що обмежує, таким чином, суддівську незалежність. Необхідно посилити відповідальність учасників процесу за несумлінне використання процесуальних прав та невиконання процесуальних обов'язків, за неявку до суду і неповагу до нього, за ухилення від виконання судових рішень, а також за навмисне зволікання розгляду справи.

Основними показниками доступності правосуддя можна назвати наступні:

- відсутність необґрунтованих перешкод для звернення до суду за захистом та одержання своєчасного судового захисту;
- обізнаність людей про систему судів, порядок звернення до них та судову практику;
- наявність оптимальної системи судових витрат та розвинутих механізмів надання правової допомоги для малозабезпечених верств населення;
- належне виконання судових рішень.

Інформація, що необхідна для звернення до суду, часто буває недоступною і незрозумілою пересічним громадянам. Часто консультування громадян здійснюють самі судді під час ведення особистого прийому. При цьому зустрічаються непоодинокі випадки, коли судді висловлюють думку про перспективи вирішення справи. Тексти судових рішень, як правило, недоступні для осіб, які не є безпосередніми сторонами справи. Рішення судів публікуються неофіційно і вибірково. Тому необхідно забезпечити відкритий доступ до судових рішень, що стане по суті однією з форм контролю громадськості за діяльністю судової влади, а також може сприяти однаковому застосуванню законів, прогнозованості й передбачуваності результатів розгляду аналогічних справ. Судові витрати часто бувають перешкодою для звернення до суду найбідніших верств населення. Звільнення малозабезпечених осіб від сплати державного мита при зверненні до суду майже не практикується, а безоплатна правова допомога забезпечується державою лише в кримінальних справах. При цьому вона є майже безоплатною і для адвокатів, які її надають, тому рівень такої правової допомоги залишається відповідно низьким. Отже, вимогу про доступність правосуддя буде додержано тоді, коли буде створено ефективну систему надання правової допомоги, особливо малозабезпеченим.

Найактуальнішим питанням у сфері забезпечення справедливого правосуддя, безумовно, залишається підвищення статусу суддів у суспільстві, що передбачає підтвердження суддями на практиці своєї незалежності, безсторонності та професіоналізму. В Концепції вдосконалення судівництва, в заяві Ради суддів «Про концептуальні підходи Ради суддів України до подальшого здійснення судово-правової реформи в Україні» [6] та в багатьох наукових працях і публікаціях вказується на нагальну необхідність запровадження дієвих механізмів, які запобігатимуть можливостям зовнішнього впливу на суддів, як з боку органів законодавчої й виконавчої влади, так і вищих судів.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що основними аспектами, які потребують вдосконалення для подальшого розвитку правосуддя в напрямку ствердження верховенства права, є забезпечення справедливої судової процедури, належної організації судової системи, безсторонності та професіоналізму суддів, ефективності судового захисту і доступності правосуддя. При вирішенні питання щодо відповідальності суддів має бути дотримано баланс між контролем держави і суспільства та дійсною незалежністю суддів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ТА ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. зі змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р. Станом на 1 січня 1996 р. Офіційне видання. Міністерство юстиції. – К., 2006.
2. Закон України «Про судоустрій України»: Нова редакція. – Урядовий кур'єр, 27.03.02р., № 5-12.
3. Доповідь Президента України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році». – Офіційне видання. Київ – 2006р. – 162 с.
4. Бойко В.Ф. Судова реформа в Україні: стан і перспективи. Навчальн. посібник / Міжнародна академія управління персоналом. – К.: МАУП, 2004. – 173 с.
5. Амджадін Л.М., О.С. Гончарук О.С., Кравченко О.В. Судова система та суди в Україні в оцінках громадськості (комплексне соціологічне дослідження) / Центр соціальних експертиз, Інститут соціології НАН України. – К.: Прецедент, 2005. – 240 с.
6. Заява Ради суддів України «Про концептуальні підходи Ради суддів України до подальшого здійснення судово-правової реформи в Україні» – www.scourt.gov.ua

7. Стефанюк В.С. Судова система України та судова реформа / Національний університет «Києво-могилянська академія» - К.: Юрінком Інтер, 2001. – 174 с.

8. Указ Президента України від 10 травня 2006р. № 361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів».

Автор: Вінокурова Лідія Валерівна, завідувач відділу підготовки матеріалів про звільнення суддів за особливих обставин Управління Вищої ради юстиції з питань дисциплінарної відповідальності та звільнення суддів за особливих обставин

Матеріал було опубліковано у виданні «Вибори та демократія», №3(17), 2008 р.